

ביאורים

אתמול למדנו על הבעייתיות שבפסוק "נעשה אדם". על פי פשוטו של הפסוק ניתן לפרש שלעולם ישנם שני בוראים, והם כביכול יצרו את האדם יחד. הבורא הראשון יצר את הנבראים שמתקיימים לנצח, כמלאכים וכנשמות, והבורא השני ברא את היצורים המתכלים, כנבראים בעולם הטבע: בעלי החיים, הצמחים והדברים הדוממים. בבריאת העולם התייעצו ה"בוראים" זה עם זה ויצרו את האדם. רבי יוסף אלבו דוחה אפשרות זו וכותב שהפסוק השתמש בביטוי "נעשה" שבביל לבטא רעיון נשגב. אמנם, אכן קיימים שני צדדים - הרוחני והטבעי, אך מקורם אחד הוא - ריבונו של עולם. על מנת להדגיש את עיקרון האחדות בצורה ברורה היה צורך ליצור מעין 'הסכמה' בין שני הכוחות השונים שקיימים באדם. מסיבה זו נאמר: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: נַעֲשֶׂה אָדָם...". השימוש בלשון 'נעשה' מדגישה את נקודת ההסכמה בין שני היסודות - הרוחני והטבעי-גופני. אלוהים הוא המקור שגורם לשני היסודות להתאחד ולהוות חטיבה אורגנית אחת. בכך מתורץ הפסוק, ומתחדדת בלעדיותו של ריבונו של עולם על כלל הבריאה ויכולתו לרדת לפרטי הפרטים שבה, הן בחלק הרוחני (שבו, כפי שלמדנו, קיימת השגחה פרטית), והן בחלק הטבעי (שבו קיימת השגחה כללית). את העיקרון הזה מוכיח רבי יוסף אלבו משני יסודות המופיעים במקרא: א. הזכרת הצדיקים בשמם פעמיים; מעבר להתייחסות הכללית מודגשת בכך ומובלטת גם התייחסות פרטית המבטאת את מעלתם הרוחנית האישית. ב. איסור הרצח ועונש המוות לעובר עליו. העונש החמור לרצח הינו ביטוי לכך שבאדם קיים ערך פרטי-איש ואלוהים לא רק כללי. קיים ערך בכל אדם, ולא רק בקיומו של המין האנושי באופן כללי.

הרחבות

חומרת איסור רציחה

מה טעם שיהרג הרוצח. את לשון התורה "כי בצלם אלוהים עשה אדם" כנימוק לחומרת איסור רציחה, הסביר הרד"ק: "כי הוא נכבד מכל הנבראים השפלים עד שהאל בראו בצלמו בשכל שנתן בו, לפיכך יש לשאר הנבראים שיראו ממנו, וגם איש את אחיו שלא ישחית גופו וצלמו, כי אם יהרגו הנה השחית מעשה האל, הנכבד שבשפלים, והוא עשה אותו בצלמו והוא השחיתו" [בראשית ט, ו]. כלומר לאדם ישנה מעלה עליונה, בכך שהוא בעל שכל שבו הוא דומה לבורא, ולכן צריך להיזהר מאוד שלא להשחיתו.

הרב אביגדור נבנצל מבאר צד נוסף בפסוק: "פעולת הרצח פגעה אנושות באדם אחר - בעצמו. "כי בצלם אלוהים עשה את האדם" - את הרוצח, אלוהים עשה אותו בצלמו ואתה השחת והשפלת עד עפר את צלם האלוהים שבקרבך. על המעשה הנורא של הרס שגירות האלוהים שבקרבך - יוכל רק צער המוות לכפר" [שיחות לספר במדבר, עמ' ק]. במעשה מתועב כרצח, מלבד הנרצח נפגע גם הרוצח, בכך שהשחית במעשיו את המדרגה הרוחנית שבה נברא, את צלם האלוהים שבו.

נעשה - הכוחות הכלליים והפרטיים

ומה שנגרף לי בזה הוא, שעם שזה-התועלת היה מגיע מלשון "אעשה אדם" - כתב "נעשה", כדי שייבן ממנו גם-כן ענין אחר, יותר עמוק, והקרחי שיכתב. והוא - כי לפי שמציאות העליונים, שהם קיימים-באיש, יורה היותם נמצאים מנמצא שיש-לו כח ויכלת להשאיר האיש, כמו שאלו קיימים תמיד באיש; ומציאות התחתונים יורה שהם נמצאים מנמצא שיש לו כח לשמור המינים בלבד ולא האיש; וזה ממה שייבא לטעות ולחשב שהם שתי רשיות, כמו שחשב אלישע-אחר, כמו שזכר במסכת חגיגה [טו.] - לכך אומר: "נעשה אדם בצלמנו" - כאלו שני הכוחות שהמציאות הנמצאים המתחלפים, שהם: העליונים והתחתונים, אומרים: "נעשה אדם", רצוני לומר: שהם מסכימים לעשות יצירה אחת, שהוא אדם, שיתאחדו בו שני הכוחות: הכח הכללי, הנותן קיום-במין, והכח הפרטי, הנותן קיום-באיש. ומזה-הנמצא האחד יובן שכל הנמצאים העליונים והתחתונים, כלם הם משפיעים מנמצא אחד, שהוא בעל הכוחות כלם. ולזה אומר: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: נַעֲשֶׂה אָדָם", רצה לומר: אלהים - שהוא בעל הכוחות כלם, הכללי והפרטי - הסכים בשניהם לעשות את האדם שיתחברו בו שני הענינים: הקיום הכללי והקיום האישי; הכללי - מצד-החומר, והאישי - מצד-הנפש. וזה יורה על נמצא אחד שכל הכוחות מתאחדים בו אחדות גמורה, ושהפועל הדברים הקיימים-באיש והקיימים-במין הוא אחד.

הדיעה הפרטית באדם

ויבן מזה, גם-כן, שידיעת ה' מקפת בדברים האישיים ובדברים הכלליים. ולהורות על-זה תמצא כי כשהקב"ה נגלה על הצדיקים, מזכיר שם שתי פעמים: "אברהם אברהם" [בראשית כב, יא]; "יעקב יעקב" [שם מו, ב]; "משה משה" [שמות ג, ד]; "שמואל שמואל" [ש"א ג, י] - לומר, שהוא יודע את הפרטי מצד-הפרטיות שבו. וכן אומר ה' לבני נח [בראשית ט, ו]: "שפך דם האדם באדם דמו יסף, כי בצלם אלהים עשה את-האדם" - לרמז על שהידיעה הפרטית דבקה באדם; שאם לא היה בו אלא ידיעה כללית, כמו שהיא בשאר בעלי-חיים: לשמור המין בלבד - מה טעם שיהרג הרוצח לפי שבצלם אלהים עשה את האדם? וכי ההורג אדם אחד הוא הורג כל המין? אצל אימור: כי לפי שנעשה אדם בצלם אלהים, הנה הוא קיים-באיש, וההורגו ראוי לענש, אחר שהידיעה האלהית הפרטית דבקה בו מצד-הכח השכלי אשר בו, פעליונים אשר הם קיימים-באיש והידיעה הפרטית דבקה בהם מצד-הכח השכלי שבהם, ועל כן היה האדם ראוי לשכר-ולענש הפרטי המיעד בתורה.

שעם - שאף על פי העליונים - המלאכים. קיימים-באיש - נצחיים. מנמצא - בורא. להשאיר - לנצח. אלישע-אחר - אלישע בן אבויה, המכונה 'אחר'. המתחלפים - השונים זה מזה. הנמצא האחד - האדם. שהידיעה הפרטית - ההשגחה הפרטית. דבקה בו - משגיחה עליו ומקיימת אותו.

לעילוי נשמת אלי אקוקה בן מזל וחיבב ז"ל